

YENİÇERİ OCAK NİZAMININ BOZULUŞU

Dr. MUSTAFA AKDAĞ

İlmi Yardımcı

Çok eskidenberi "Ocağın nizamı nasıl bozuldu,, diye bir mesele vardır; Osmanlı İmparatorluğunun sarsılmakta olduğu hissolunduğundanberi de bu sorunun cevabı aranıp durmuştur. Fakat bu güne kadar bu mevzuun makûl bir izahı yapılmamıştır. Tarihçi Ali'denberi, bütün ileri sürülen fikirler, aşağı yukarı birbirinin aynıdır.

Yeniçeri teşkilâtının Osmanlı İmparatorluğundaki rolünü pek mübalağalandıran Avrupalı müellifler Ocağın bozulması konusunda Osmanlı müelliflerinden pek ayrılmamışlardır¹. Onun için, burada onların söylediklerini ayrıca kayda lüzum kalmadan, bu hususta ileri sürülen fikirlerin bir hulâsasını vermek kâfidir.

Umumiyetle kabul olduğuna göre, Kapukulu teşkilâtının temel kanunu, Türk-Müslüman halkın bu müesseseye alınmasının yasaklığına dayanıyordu. Hıristiyan çocukları, Acemi Ocağı denen bir mektepte müslüman dinini benimsedikten ve kuvvetli bir Türk terbiyesi aldıktan sonra, çok sadık ve disiplinli bir asker oluyorlar, girişilen harplerde, Devlete büyük zaferler sağlıyorlardı. Kanunî Süleyman ve ondan evvelki padişahların dirayetleri ve ordunun başında bizzat harbe gitmeleri, bu yeniçeri ocağının intizamını muhafaza etmişti. Bu devirlerde Ocağa yabancı girmesine katiyen müsaade olunmazdı². 1575'de Padişah olmuş bulunan III. Murad devrine kadar Yeniçeri Ocağı'nın bu esas nizamı devam etmiştir³. Fakat, Yeniçerileri sevmiyen bu padişah, şehzadesi Mehmed için yaptırdığı düğün esnasında, hoşuna giden bir takım insanları, mükâfat olarak Ocağa aldırdı; işte bu hâdise ile Ocağın nizam ve kanunları hemen bozuldu⁴. Bir defa Ocağa "yabancı,, -yani Türk halkı- girdikten sonra, disiplin de kalmadı. Yeniçerilerin bekâr kalmaları lâzım iken, XVI. yüzyıl ortalarındanberi, aralarında evlenmeler de başlamıştı. Ocağ mensuplarının ticaret ve sanatla uğraşmaya atılmaları, müesseseyi büsbütün intizamından çıkardı. Bunun neticesi olarak, talimle de uğraşmaz oldular ve harp kudretleri de düştü. İşte son senelere kadar meselenin izah şekli böyle idi.

Türk yazarları tarafından Osmanlı tarihi yeni bir metot ile tetkik olunmaya başladığındanberi, son olarak, sayın Prof. İsmail Hakkı

¹ Cl. Huart, *Encyclopedie de l'Islam*, «Janissaires» maddesi.

² Aynı Ali'nin *Kavanin risalesi ve Koçibey risalesine bakın.*

³ İ. H. Uzunçarşılı, *Kapukulu teşkilâtı*, I. S. 482

⁴ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, S. 477.

Uzunçarşılı, bu meseleyi yeni baştan ele alarak tetkik etmiş ve iki cilt halinde bin sahifeye yaklaşan "Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulları,, adında mühim bir eser çıkarmıştır. Bibliyografyasından ve hele arşiv vesikalarından, üstadın bu esere ne kadar emek sarfettiği kolayca anlaşılır. Fakat, yukarıda kısaca özetini verdiğimiz fikirler Uzunçarşılı tarafından da, adeta hiç dokunulmadan kaydedilmiştir.

Şimdiye kadar kimsenin bir türlü izah edemediği "Ocak nizamının bozulmuşu,, meselesini biz burada, katî surette halledecek değiliz. Ne bu makalenin kadrosu ve ne de buna ayırdığımız zaman bu işe yetmez. Yalnız, burada yapacağımız iş, daha çok meselenin nasıl ele alınması lâzım geldiğini düşünmek. Ve elimizdeki müspet delillere dayanarak şimdiye kadar ileri sürülen fikirlerin esassızlığını meydana koymaktan ibaret kalacaktır.

Gerek sayın Uzunçarşılı'nın ve gerek ondan evvelkilerin eserlerinin bizde bıraktığı bir tesir şudur ki, bunlar İmparatorluğun süratli tekâmülünü içtimaî müesseselerinin mükemmeliyetine bir sebep olarak almışlardır. Yani, kısa bir zamanda muhtelif milletleri idaresine alarak kararlı bir rejim yaratabilen bir devletin içtimaî müesseselerinin çok mükemmel olacağı tabiidir. Böyle bir hipotezi kabul ettikten sonra, devlet müesseselerinin bozulmasının tarihini araştırırken, XVI. yüzyılın ortalarından geriye gitmiye lüzum yoktur. İmparatorluğun inhitatını hazırlayan olaylar, bu yüzyılın sön yarısından itibaren cereyana başlamıştır.

Gene bu müellifler, Ocak kanunlarını tesbite çalışırken, meselâ XV. yüzyıldaki bir noksanı XVII. yüzyıldaki cari usullerle veya kanun kayıtlarıyla ikmale çalışarak, sanki eskiden noksansız bir kanun konmuş da, tarihî vesikaların ve kaynakların kifayetsizliği yüzünden bugün bu bilinemiyormuş gibi bir zihniyetin tesirinde kalıyorlar⁵. Bu yüzden müessesenin tekâmül ve gerileme safhalarını ve bunların sebeplerini meydâna çıkarmak zorlaşıyor.

Bütün sosyal müesseselerin birbirleriyle olan münasebetlerini ve tekâmüllerinde yekdiğerlerine olan tesirlerini düşünmeden, her bir müesseseyi tek başına ve sırf kendi kanunlarına dayanarak izah eylemiye çalışmak bizi yanlış neticelere götüreceği açıktadır. Meselâ, sayın Uzunçarşılı, Kapukulu teşkilâtını devletin yalnız diğer müesseselerinden değil, hattâ geniş ordu teşkilâtından da tecrit ederek izaha çalıştığı için, bu bakımdan, birçok meseleleri ya kapalı bırakmış veyahut hiç dokunmamıştır.

Şimdi, biz burada, sayın profesörün müphem bıraktığı ve belki de lüzumsuz sayarak tetkiki faydasız gördüğü tarafları ve bu yoldaki görüşlerimizi bildireceğiz.

⁵ Meselâ bakınız: İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 328.

Bilindiği gibi, İmparatorluğun XV. yüzyıldan önceki zamanları hayli karanlıktır. Osmanlı kaynakları umumiyetle Fatih devrinden az evvel veya az sonralarında yazılmışlardır. Halbuki, Yeniçeri Ocağı bu zamandan yüzyıldan fazla bir eskilikte olduğundan dolayı, bunların kayıtlarına yüzde yüz doğru denemez. Hele mükemmel bir Ocak Kanunu'ndan ise hiç bahsetmiyorlar. Ta ilk zamanlardan itibaren, her sonraki müellif bir evvelkisinin kanun diye kaydettiklerini tamamlayarak, bu suretle muhtelif kanunnameler meydana gelmiştir.

Herhangi bir Padişah tarafından konmuş tam bir kanun da yoktur. Esasen ilk zamanlarda müessesenin basitliği dolayısıyla, bunu tabii bulmak lâzımdır. Sayın Uzunçarşılı'nın vesikaları arasına aldığı nümunelerden de anlaşıldığı gibi, bir meselede tereddüde düşüldüğü veya mevcut geleneğe aykırı bir iş yapıldığı zaman, her Padişah böyle meselelere ait birtakım hüküm ve fermanlar çıkararak "kanunnameme kayd olunsun,, demek suretiyle ötedenberi kalmış bir âdeti kanunlaştırmış veya mevcut kanunun yetmediği meselelerde yeni hükümler koymuştur. Ayrıca bunlara ait verilen ilk numunelerin dahi hayli sonraki tarihlere ait olduğu görülmektedir⁶.

Gerek birer şahıs tarafından kaleme alınan kanunnameler ve gerekse zaman zaman, padişahlarca birer meseleye ait olmak üzere çıkarılan hükümler, bize, Yeniçeri Ocağı'nın ana prensiplerini ihtiva eden bir kanunun var olmuş bulunduğunu kabul ettirebilir mi? Şüphesiz buna hemen evet denemez. Esasen, en ince teferruatına kadar bir kanunun var olup olmadığı, varsa buna riayet olunması, zarureti ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren duyulmaya başlanmıştır. Çünkü devlet şiddetli sarsıntılar geçiriyordu. Mazinin parlaklığı, düşünen insanları, ister istemez,, kendi zamanlarındaki cari usullerle eskileri mukayeseye sevk etmiş, tabii olarak, meydana gelen değişmeler birer "bid'at,, sayılmış ve eski kanunların ihyası istenmiştir. Osmanlı müellifleri içinde XVII. yüzyılın ortalarına kadar gelenlerden yalnız Kâtip Çelebi içtimaî tekâmül zaruretini kavramış görünüyor⁷.

Bunları söz etmekle şunu söylemek istiyoruz ki, baştan XVI. yüzyılın sonlarına kadar geçen üç yüzyıl devamınca, hangi devirde hangi kanun, ne gibi suret ve sebeplerle kondu ve aynı kanun ne zaman hükümden düşerek, yerine yenisi geldi, bu açıkça bilinmiyor.

Meselâ, Ocağın temeli sayılan, Türk-Müslüman ahalinin yeniçeri olması yasağı acaba ne zaman ortaya çıkmıştır? Daha başta, böyle bir hüküm konmuş mu idi? Yoksa bu sonradan mı ortaya çıktı? Sonradan ise, bunu hükümdar siyasî bir gaye ile mi, yoksa kendilerinde kuvvetli bir Ocak şuru uyanmış olan yeniçerilerin zorlamalarıyla mi kabul etti? XVI. yüzyılda, Türk ahali arasında gördüğümüz Ocağa

⁶ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser s. 86 ve devamı.

⁷ Kâtip Çelebi, Düstur-ül-amel li islahilhalel, s. 132.

girmek hususundaki arzu ilk kuruluşta da var mıdır? Ocağın doğuşuna kadar hemen tamamıyla millî olan sosyal bünye, bu yeni müesseseyi nasıl karşıladı? Siyasî reaksiyonlar meydana gelmiş midir?

Mevcut tarih tetkikleri henüz yukarıdaki suallere cevap verecek malzemeleri ve ilmî eserleri meydana getirmiş durumda olmadığı için, bunlara ait en ufak tahmin dahi mümkün olmadığından, şimdi, biz gene Kanunî Süleyman'ın ölümü sıralarındaki Ocak teşkilâtını esas alarak, bunun XVII. yüzyılın ortalarına kadar ne gibi tarihî zaruretlerle değiştiğini araştıracağız.

Evelâ Ocak kanunlarına aykırı olarak Türk - Müslüman ahalinin ne zaman ve ne yolla toplu halde yeniçeriliğe alındıklarını araştıralım: bir defa, sarayda Türk unsurun hiç bir zaman eksik olmadığına ve hatta Türklerle devşirmeden yetişenler arasında mücadeleler de çıktığına göre, az çok, her zaman Türkler ocağa dahil olmuşlar demektir. Fakat bunun da ocağın devşirmelik karakterine, hiç olmazsa Kanunî Süleyman'ın son yıllarına kadar, bir tesir yapmadığı meydandadır.

Fakat XVI. yüzyılın ortalarına gelindiği zaman, Devletin bünyesinde hiss olunmaya başlayan sarsıntı, Ocağın geleneğini yıkacak sosyal âmilleri hazırlamış bulunuyordu. Bir taraftan Devlet ordusunun esası ve onda dokuzu demek olan Timar teşkilâtı çökmekte ve topraklı sipahiler isyana hazırlanmakta idiler⁸. Diğer taraftan, Anadolu'da çiftçi halkın mühim bir kısmı ziraatı bırakarak, ya levent olup soyguncu bir gruba dahil oluyor, veyahut şehre gidiyordu. Bu sıralarda Anadolu leventlerinin ne kadar çok olduğunu anlamak için, bunların soygunculuk etmek üzere üçer, beşer gruplar halinde Selanik ve Filibe taraflarına kadar gittiklerini söylemek yetiştir⁹.

Kendilerine vazife verilmediği için medreselerde yığılıp kalmış olan softalar (yani medrese talebesi) yirmişer otuzar kişilik bölükler halinde dolaşıyorlardı.

Anadolu'da sosyal sıkıntı kendini 1553 de gösterdi, timarlıların başta bulunduğu gayrimemnunlar Şehzade Mustafa ile Aksaray'daki orduyu basacak iken, hâdise önlendi ve şehzade de yokedildi.

Timarlı sipahilerin memnuniyetsizliği devam ediyordu. Nahcivan seferinde bu hallerini Padişaha gösterdiler¹⁰. Padişah, Amasya'ya gelip Rumeli Timarlılarına izin verdiği esnada, Rumeli taraflarında timar erbabı, Levent ve Medrese talebesi ile birleşerek, gene isyan ettiler. Başlarında, Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden biri vardı. Bu isyan da kolayca kapandı. Fakat her tarafta sipahiler softaları himaye ediyorlar, başlarına levent topluyarak eşkiyalıkta bulunuyorlardı.

Nihayet, 1559 da Osmanlı iç tarihinin sayılı hadiselerinden birisi meydana geldi: Selim ile kardeşi Bayezid arasında, taht yüzünden,

⁸ «Timar Rejiminin Bozuluş» adlı makalemiz, bu Derginin C. III, sayı 4 'ündedir.

⁹ «Celâli İsyanlarının başlaması» adı ile çıkacak eserimizde bunlara ait bilgi var.,

¹⁰ Selânikî Tarihi, s. 79.

anlaşmazlık çıktı. Osmanlı vakanüvislerince pek basit bir vaka, kaç defa emsali geçmiş şehzade kavgalarından birisi olarak kaydedilen bu hâdise, yukarıda tablosunu çizdiğimiz duruma gelmiş Anadolu'da olduğundan dolayı, devletin ordu ve idare teşkilâtı ve Anadolu halkının hükümet karşısındaki durumu bakımlarından bir dönüm noktasıdır. Önemi şimdiye kadar anlaşılamadığından henüz tetkik edilmemiş bulunan bu hadiseyi kısaca kaydedelim.

Bayezid'in Kanunî'ye isyan etmesindeki sarayın iç sebeplerini söylemeye lüzum yoktur. Fakat Anadolu'da, Ankara, Amasya gibi şehirlerin ileri gelenlerinin, Kanunî'ye karşı, Bayezid'i tutmaları hayli enteresandır. Fakat, bu şehir muhitlerinin hareketlerine ait fazla birşey bilemiyoruz. Sipahilerle leventlere gelince, bunların zaten isyana hazır olduklarını söylemiştik.

Bayezid isyana karar verdiği zaman, taraf taraf, bütün Anadolu'nun ileri gelen sipahileri, hemen harekete geçerek, şehzadeye bir ordu kurmaya koyuldular. Bu ordu "Yevmlü ^{یوملو} ordusu,, adını almıştı. Teşkilâtları Yeniçeri teşkilâtının aynı idi. Zabitlerin hepsi timarlı sipahilerdendi. Yevmlü yazıldığında resmî elbise merasimle giyiliyordu. Bayezid, Padişah olunca ödenmek üzere, halktan para ve hayvanat da toplamıştı. Yevmlü'ler ulufe alıyorlardı ve harp sonunda Yeniçeri olacaktı. Anadolu halkının kapukulu olmak hususundaki arzusunu çok iyi anlamış olan Padişah, oğlu Selim'e de, Bayezid gibi, yevmlü ordusu kurmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Selim dahi, kapukulluğu vaadi ile, büyük bir kuvvet topladı ¹². İstanbul'da telâş vardı. Kanunî harbin kazanılacağından ümitli değildi. Onun için kendi de Üsküdar'a geçmişti. Nihayet, Konya'da olan kanlı harbi Bayezid kaybedince, bütün asî sipahiler yanlarındaki levent bölükleriyle, dağlara çekildiler.

Asî şehzadenin Amasya'dan geri gelmesiyle, yeni bir ayaklanma olmak ihtimali mevcuttu. Bu korku Bayezid İran'a gittikten sonra kalmadı. İşte bu tesirlerdir ki, devletin bütün askerî kuvvetleri, Anadolu'nun mühim noktalarında, uzun zaman hazır bekledi.

Bayezid hadisesinin kapanması mümkün olmakla beraber, devlet üzerinde meydana getirdiği tesir, büyük değişmelere sebep oldu :

Birkaç şehzadenin birden, Anadolu'da valilik etmeleri âdetine son verildi. Bununla timar erbabının isyana vesile bulmaları önlenmek isteniyordu. Bundan daha mühim olarak, yasakçı veya korucu adı ile Anadolu'nun her tarafında Yeniçeri grupları yerleştirilmişti ¹³. Hem timar erbabının isyanlarının uzaması ve hem de III., Murad devrinde İran seferlerine başlanması Yeniçerilerin Anadolu'da yerleşip kalmalarına yardım etmişti. Artık vilâyetlerde emniyet, timarlılardan alınıp, ocaklılara teslim edilmiş bulunuyordu.

¹² Çıkacak eserimizde tafsilât vardır.

¹³ Çıkacak eserimizde tafsilât var.

Şu olaylardan, gerek yeniçerilik ve gerek timar için, mühim.netice-ler doğmuştur : XVI. yüzyıl'ın ortalarına kadar devletin askeri kuvvetinin onda dokuzu nisbetinde olan timar müessesesi artık bozulmaya başlamış ; yüzyılın sonunda ise, büyük Celâli isyanları bunu, bütün bütün hızlandırmıştı. Koçubey, kendi zamanında, timarlı sipahilerin mevcudunu, 7 ile 8 bin arasında tahmin ediyordu ¹⁴. Buna karşı, Kapukulu miktarı muntazam bir artış ile, yarım yüzyıl gibi kısa bir zamanda elli bini aşmış bulunmakta idi. Hele Kanunî'nin ölümünden takriben .85 sene sonra, yani Tarhuncu zamanında, Kapukulu mevcudu yüzbine çıkmış bulunmakta idi ¹⁵; bir yüzyıldan az bir zamanda, evvelce onda dokuz olarak kabul ettiğimiz timarlı sipahi Kapukulu nisbetinin ters döndüğünü görüyoruz. Yani, topraklı sipahi mevcudu Kapukullarının onda biri derecesine düşmüştü.

' Şu halde, umarın tarihî bir zaruretle çökmesinden hasil olan boşluğu doldurmak mecburiyeti altında adetleri bu kadar artan kapukullarının eski devşirme kanunu ile devam ettirilmeleri mümkün mü idi? Ocak bir kaç bin kişi iken, üç beş senede bir temin olunan bir miktar hıristiyan çocuğu yerine, şimdi her sene ocak kadrosu için on bine yakın bir eksigi tamamlamak gibi ne maddeten ve ne de manen mümkün olmıyan bir vaziyet hasil olmuştu. Görülüyor ki, üstad Uzunçarşılı'nın, eskilere uyarak, aynen kabul ettiği "yabancı „ alınması suretiyle ocağın disiplininin bozulmuş olması hadisesi III. Murad zamanında değil, en aşağı Kanunî'nin son yıllarından başlıyor ve şahısların keyfi bir hareketi olmayıp, tamamiyle zarurî bir olay olarak görünüyor.

Kapukulu teşkilâtı devletin esas kuvveti haline geldikten sonra, bir müslüman devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun daimî ordusunun yüz bin kişilik gayri türk bir unsurla kurulamayacağı realitesi ile, Anadolu timarlı ve leventlerinin yukarda geçen vaziyetleri bir araya gelmiş ve Devşirme kanunu böyle bir zor altında yıkılmıştır. Bahusus XVI. yüzyıl mühtedisi XIV. yüzyıldakinden çok farklı idi ¹⁶.

Bundan sonra ocağın eski disiplin ve intizamının nasıl bozulduğunu araştıracamız.

Ocağın kurulmuş olduğu devrin iktisadî şartlarıyla XVI. yüzyılın sonundaki şartları, bazı malûm rakamlara dayanarak karşılaştıralım : Osmanlı devleti, ilk kuruluşu anlarında, sefere götürdüğü Türklere ve sonra kurduğu askerî teşkilâtın mensuplarına, adam başına iki akçelik bir gündeliği kâfi görmüştü. Bunlar bu para ile geçiniyorlar mıydı ? Bunun mümkün olup olmadığını anlamak için, meşhur arap seyyahı İbn Batuta'nın Anadolu'daki hayat şartlarına ait verdiği bazı rakamları

¹⁴ Koçubey risalesi, s. 24.

¹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 615.

¹⁶ Yeniçerilerin içlerinden çoğunun müslümanlığı samimî olarak kabul etmediklerine ait birçok deliller vardır. Bu hadiseyi garpliler de kabul ediyor: Rambaud, Hist. Generale, IV, p. 759.

ele alacağız. İbn Batuta bu sıralarda, meselâ Bolu'da, semiz bir koyunun yarısının iki dirheme alındığını, gene iki dirhem ile on kişinin bir günde yiyebileceği kadar ekme almak mümkün olduğunu, meyvenin daha ucuz olduğunu, zahirenin ise hepsinden aşağı fiyatta bulunduğunu söylüyor¹⁷. Eldeki malûmata göre, o zamanki akçe bir dirhem gümüş paranın % 32,5 na müsavidir. Semiz bir koyunun yarısını 15 kilo olarak kabul edelim ; bunun fiyatı 6 Osmanlı akçesine müsavi demektir ki, 1939 rayicine göre, bir akçeyi 10 kuruş olarak kabul edersek, bugünkü para ile etin kilosu 4 kuruşa geliyordu¹⁸. Aynı hesapla ekme de 5 kuruşa gelir. Bir yeniçeri günde iki akçe, yani 20 kuruş aldığına göre, ekmeğin sırf o seneye ait pahalılığı hariç olarak, geçinmek imkânı fazlasıyla mevcuttur.

1487 'de bir koyun 30 akçe, yani 300 kuruş idi, buna göre et bir akçeden aşağı satılamaz. Bu sırada buğday daha ucuzlamıştır ; takriben bir akçeye üç kilo olup, bugüne göre, bir kilo ekme 3 kuruşa gelir.

1510 narhında, Kayseri'de, yağın okkası 4, unun batmanı 2 akçe olduğuna göre, bir kilo yağ, bugünkü hesaba göre 30, ve bir kilo ekme bir kuruştan bile aşağı idi. Et, yukarıdaki gibi pahalı kalmıştı. Ketenin arşını 25 kuruşa satılıyordu. Bu sıralarda bir işçi 3 akçe kazanıyordu ki, 30 kuruş demektir. Bir yeniçeri, ortalama, 5 akçe ulufe aldığına göre, yukardaki fiatlar bir pahalılığa alâmettir.

1547'de ilerlemiş bir pahalılık yoktur; bir işçi 4 akçe yevmiye alıyordu,

1582 den itibaren, mühim bir fiyat yükselmesi başlamıştır. Bu yılda Ankara şehrinde narh şöyledir: yağın okkası 10 akçe; koyun eti bir akçeye 150 dirhem; ekmeğin 900 dirhemi bir akçe; sabun 10 akçe idi. Bugünkü rayice göre yağın kilosu 80, etin kilosu 23, ekmeğin kilosu 3 kuruştur. Bu sırada, gene bu şehirde, inşaatlarda bir ırgat, yani, işçi yevmiyesi 6 akçe idi. Bir yeniçeri ortalama 7 akçe ulufe alıyordu, ki işçi 60 ve yeniçeri 70 kuruş kazanıyor, demektir.

1590 da, akçenin ayarı yarı yarıya düşürülmüş olduğundan, altının resmî fiyatı 60 dan 120 ye, kuruşunki de 40 dan 80 akçeye çıkarıldı. Bu vaziyet üzerine fiatlar da yükseldi. Bu sırada, gene Ankara'da, narh şöyle idi: Ekmeğin 200 dirhemi 1 akçe, yağın okkası 15 akçe, koyun eti 6 akçe, bir arşın bez 5 akçe idi. Bu güne göre, ekmeğin kilosu 15 kuruş, yağınki 145, etinki 55 kuruşa gelir; bir arşın bez de 50 kuruşdur.

1595 den itibaren, büyük Celâlî İsyancılar başlamış olduğunda, yukardaki pahalılık anormal bir surette yükseldiğinden başka, bütün köylülerin harekete iştirak etmeleri yüzünden, şiddetli bir kıtlık da bu vaziyete katıldı. 1610 yılına kadar bu hal devam etti. Ekme bugünkü rayice göre, 25 ile 32 kuruştan aşağı düşmedi. Meselâ 1607 de 100

¹⁷ İbn-Batuta Seyyahatnâmesi (Türkçe tercümesi), c. 1, s. 351,

¹⁸ Dr. Osman Turan, XIII. yüzyıldaki bir dirhem gümüş parayı bugüne nazaran 50 kuruş farzediyor: «Selçuk kervansarayları». Belleten, sayı 36,

dirhem ekmek bir akçe (kilo 32 kuruş), sade yağın okkası 40 akçe (kilo 320 kr.) idi. Sicillerdeki kayıtlara göre, ayrıca, yüzde 10 ile 30 arasında da bir ihtikâr vardı.

Şu pahalılığı akçenin düşmesinden sanmamalıdır. Gerçi, halk arasında kuruş resmî fiyatın iki misline, yani 160 akçeye ve altında 120 den 240 akçeye fırlamıştı. Fakat, kadılar narhları daima resmî akçe rayicine göre takdir ediyorlardı. Aynı senelerde, Kayseri piyasalarında hemen daima, altun ve kuruş kullanıldığı halde, pahalılık Ankara'dan da fazla idi. Meselâ aynı karışıklık senelerinde, buğdayın kilesi (yani 16 okkası) bir kuruş ile 4 kuruş arasında inip çıkmıştır ki, kuruşun resmî rayici 80 olduğuna göre, bir okka buğday 5 ile 20 akçe arasında inip çıkmış demektir. Bugüne göre, ekmeğin kilosu 30 ile 120 kuruş arasında değişmiş olur ki, bu da misli görülmedik bir kıtlığı ifade eder²⁰. Gerek Ankara'da ve gerek Kayseri'de, hatta bütün Anadolu'da, bu müthiş pahalılığa göre, işçi gündelikleri, 1582 ye nazaran, 1580 da, 10 akçeye çıktı; kıtlık ve pahalılık devrinde de aynı kaldı. Bir yeniçeri de 9 akçe ulufe alıyordu²¹.

Bu verdiğimiz rakamlardan hakikî fiyat yükselmesinin derecesini anlamak ve ulufe alanların bundan ettikleri zararı göstermek için, akçe rayicinin ne kadar düştüğünü sözlüelim:

İbni Batuta devrinde, Osmanlı akçesinin bir gümüş dirheme nisbeti 13/40 idi²². Buna göre, 2 akçe alan bir yeniçeri 65/100 dirhem gümüş alıyordu. 1510'da bir dirhem gümüş dört akçeye satıldığına bakılınca, akçenin gümüş nisbeti % 25 olduğu görülür. Bu tarihte, ortalama, bir ulufe 4 akçe olduğuna göre ele geçen gümüş miktarı % 35 artmış demektir. XVI. yüzyılın son yarısında akçenin gümüş nisbeti % 20 idi. Bu sırada orta bir ulufe 7 akçe idi ve bir yeniçeri 1,4 dirhem gümüş alıyordu. 1585'de akçenin gümüş nisbeti % 12,5 a indirildi. Orta ulûfeliye 8 akçe verilmekte idi. Bu bir mikdar dirhem gümüş demektir. Nihayet 1595 de, 1 dirhem gümüşten 9,5 akçe kesildiğinden, 9 akçeli bir yeniçeriye bir dirhemden az eksik bir gümüş veriliyordu. Görülüyor ki, ilk yeniçeriye verilen gümüşe nazaran XVI. yüzyılın sonundaki bir yeniçerinin aldığı gümüş fazlalığı ancak % 25 dir. Halbuki, ilk yeniçeri bir akçeye iki buçuk kilo et alabiliyordu. 1582'deki bir yeniçeri ise aynı akçe ile ancak 375 gram et alabilmekte idi. Bütün maddelerin bu şekilde yükselişleri düşünülürse, meselâ I. Murad devrine nazaran, III. Murad devrinde, her şeyin en az on misli pahaya kalktığı görülür. Eğer yeniçerilerin ulufeleri de bu yükselişe uysa idi, en az ulufe alan bir ocaklının 20 akçe ulufe alması icap edecekti.

²⁰ Bu kıtlık ve pahalılık yalnız iki şehirde değil, bütün Anadolu'da çıkmış; Bursa ve İstanbul gibi şehirlerin iâşesi pek zor olmuştu: Bu hususu ayrıca bir makale halinde hazırlıyoruz.

²¹ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 413.

²² İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, S. 404.

Görülüyor ki, yeniçeriliğin ilk kuruluşunda konmuş olan prensipleri ve teşkilâtı, tâbi olduğu disiplin kaidelerini muhafazaya imkân bırakmayan mühim sosyal ve ekonomik âmiller meydana gelmiştir. Devlet ise her zaman müesseseyi bozulmaktan kurtarmaya çalışmış olarak görünüyor. Ocağa devşirmelerden gayri kimseyi almamak hususundaki gayret, maaşlarından hariç olarak türlü adlarla para, elbise ve erzak yardımları bunun bir delilidir.

Ocağın nasıl bozulduğunu hadiseler ve tarihî sebepleriyle tespit ettikten sonra, şimdi bu halin Anadolu için arzettiği öneme işaret edeceğiz.

Bilindiği gibi, bu tarihe kadar Anadolu'nun tek asayiş organı sancak beyleriyle onların tayin ettikleri ve hemen hepsi timar erbabından olan subaşılardır, icabında intizamı temin için, sancak beyleri timar erbabını dahi kullanırlardı. Mahkemelere mücrimleri tutup getiren de gene beylerin adamlarıydı. Cürüm ve cinayet resmi dolayısıyla, beyler ve adamları bu ödevlerinden mühim gelir temin ediyorlardı. Fakat memlekete yasakçılığın konmasıyla, beylerin bu ödevleri ve dolayısıyla gelirleri, fiilen yasakçılara geçti. Başta, sırf Bayezid taraftarı olan âsî timar erbabının yeniden toplanarak bir tehlike yaratmalarına meydan vermemek için konmuş olan yasakçılar, yavaş yavaş, bütün âsâyîş işlerini ellerine aldıkları gibi, mahkemelere dahi mücrimleri onların getirmesi âdet oldu. Uzunçarşılı'nın anlattığına göre, Kulluk denen bu yasakçılık esnasında yeniçerilere buldukları yerin halkının bir miktar para vermeleri lâzım geliyordu²³. Fakat üstadın "Kazalarda yeniçeri serdari bulunması kanundu,, hükmünü nereden aldığını kesti-remedik²⁴.

Uzunçarşılı üstadımız kazalardaki yasakçılığın âsâyîş ve intizamı muhafaza vazifeleri olduğunu yazmaktadır²⁵, Halbuki aynı vazifelerin, doğrudan doğruya, sancak beylerine ve onların subaşılarna ait olduğu bütün kanunnamelerde sarıhçe tayin olunmuştur. Hatta, yukarıda söylediğimiz gibi, yasakçılığın kanunsuz olarak sancak beylerine ait olan bir selâhiyeti ellerine almaları şikâyetlere bile sebep olmuştur. Ankara Sancak beyinin ve Anadolu Beylerbeyinin, birlikte olarak, İstanbul'a bu hususu şikâyet etmeleri üzerine, kendilerine yollanan hükümde yasakçılığın âsâyîş ve nizam umuru ile hiç bir alâkası olmadığı ve ancak vaktiyle "ehli fesaddan hıfz,, için konulmuş olduğu ve artık lüzum kalmamakla yasakçılığın kamilen kaldırılmış olduğu bildirilmiştir²⁶. Sırf umumî bir ayaklanmaya karşı konulan yasakçılar hakkındaki şikâyetler üzerine daha bir çok defa "ref'olunmaları,, emrolunmuş ise de, Celâli isyanlarının başlaması üzerine, buna muvaffak olunamamıştır. Böylece,

²³ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 177.

²⁴ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 327.

²⁵ İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 324.

²⁶ Ankara Etnografya Müzesi, Ankara Mahkeme sicilleri, No, 2, s. 1-32.

haslarına mühim bir gelir olarak hesap olunan cürüm ve cinayet ve buna benzer resimleri yasakçı namındaki yeniçerilerin zaptına geçmiş olan sancak beyleri, III. Murad'ın birçok fermanlarına rağmen, yasakçılığın kaldırılmadığını görerek kasaba ve şehirlere subaşı, voyvoda, hatta kendileri sefere giderken, yerlerine kaymakam olarak yeniçeri veya Altı - Bölük halkından olanları tayin etmiye başladılar. Bu suretle, Anadolu'nun bütün idaresi fiilen ocak halkına geçmiş oldu. Mamafî sancak beylerine değil, kendi serdarlarına tâbi olan bu yeniçeri - su basılardan beyler memnun olmadığı gibi, İstanbul Yeniçeri ağası da her şikâyetle "ocak halkının subaşı olmasına, ocağın rızası yoktur,, diye emirler verip duruyordu²⁷.

Anadolu'ya yeniçerilerin yayılmaları yalnız yasakçılar yoluyla değildir. Her sınıf kapukulları şehirlere, kasabalara ve köylere kadar sokularak yerleşmişler, çift-çubuk sahibi olarak, çiftlikler kurmuşlardır ve bunların askerlik sanatları dolayısıyla, gerek vergi tahsilini ve gerek vilâyetlerin sivil idaresini çok zorlaştırdıkları anlaşılmış, fakat bir türlü bunun önüne geçilememiştir²⁸.

Anadolu'ya, Kanunî devrinde, yeniçerilerden başka Altı-Bölük halkı da yayılmış bulunmakta idi. Bazı emarelere nazaran, sipahilerin Anadolu içerilerine dağılmaları yeniçerilerden evveldir. Meselâ, daha 1552'de Kayseri mahkemesine, subaşı Hasan adındaki zaim şikâyetle bulunarak, birkaç kişiyi gecenin yarısında yakalayıp getirmek istediğinde, kaçıp sipahilerin odalarına sığındıklarını ve onların da bunları vermiyerek subaşının adamlarını yaraladıklarını şikâyet etmişti²⁹. Anadolu'daki yerleşmeleri ve halk ile münasebetleri bakımından, Altı-Bölük halkı ile yeniçeriler arasında mühim bir fark vardır. Yeniçeriler, yasakçı adı ile köylere kadar girip, bütün âsâyiş işlerini ellerine almalarına ve kasabaların polisi bulunmalarına, mahkemelerin muhızrlık işlerini görmelerine karşı, sipahiler, daha çok, büyük şehirlerde toplu ve bölük halinde tam bir askeri birlik gibi yaşıyorlardı. Başlarında kethuda-yerleri bulunmakta idi. Altı-Bölük'ten hangisine bağlı iseler, onun bayrağını açarak geziyorlardı.

Sipahi, yeniçeri vesair kapukulu sınıflarının vilâyetlere dağılarak, köy ve kasabalarda yerleşme ve hatta mâl-mülk sahibi olmak imkânlarını bulmaları, Anadolu'nun içtimaî "çehresinde bir başka değişiklik daha yapmıştır ki, oda on binlerce insanların, kapukulu elbise ve silâhlarını giyerek, bu yolla eşkıyalık etmeleri ve âsâyiş memurları ve vergi tahsil memurlarına karşı kulluk iddiası ile askerî imtiyazdan istifade

²⁷ Ankara Etnografya Müzesi, Kayseri şer'îye sicilleri, sene 1019-1020, kayıd tarihi: evail cemaziyül-evvei 1020.

²⁸ Bu sıralarda yeniçeri mevcudu 50 bini aşmış olduğundan, eskiden olduğu gibi, bütün ocak halkını İstanbul'da toplamaya imkân yoktu.

²⁹ Ankara Etnografya Müzesi, Kayseri şer'îye sicilleri No. 7, 19 rebiüleyvel 959 tarihli kayıd.

etmiye çalışmalarıdır. Hatta bu hal mahkemelerin de işini çok zorlaştırıyordu. II. Selim devrinden itibaren, bir yüzyıla yakın bir zaman sonra, kapukulu iddia ederek köy ve kasabaların huzurunu kaçıran bu insanların miktarını Koçubey, kendi zamanında, 200 bin olarak tahmin etmektedir³⁰.

1559'dan itibaren, yasaklıktan faydalanarak bütün Anadolu'nun asayişini ellerine geçiren ve bu yolla beylere ait mühim gelirleri zapteden yeniçerilerin, aynı sırada gelişen ve 1595'den itibaren de, bir insan tufanı şeklinde bütün Anadolu'yu altüst eden Celâli isyanlarının devamı sırasında hayret edilecek derecede pasif bir durumları vardır. Halbuki Altı-Bölük sipahileri, büyük Anadolu hadiselerinin başlıca rol oynayan unsurlarından birisidirler; yirmişer otuzar atlı gruplar halinde, bayraklar kaldırarak ve bazı kere, yirmi otuz bölük bir arada, beş altı yüzkişilik bir kuvvet teşkili ile, rasgele yere baskın yapıp durmuşlardır. Hele sipahi oğlanlığı iddiasıyla bayrak kaldırıp, başlarına birer bölük toplıyanlar Anadolu'nun her tarafında görülüyordu. Kısaca söylesek, vaziyet şudur ki, XIV. yüzyılın başındaki ekonomik ve sosyal şartlara göre kurulmuş olan kapukulu teşkilâtının esası olan devşirme usulü, Kanunî'nin son yıllarından itibaren bozulmaya başlamış, buna rağmen, timar rejiminin gittikçe çökmekte olduğunu gören Devlet gene Kapukulu kadrolarını mütemediyen arttırarak, mazide yüzde doksan topraklı sipahilerden kurulmuş olan ordusunu bu sefer de yüzde doksan ulûfeli kullardan teşkile başlamıştır. Askerlere ilk zamanda bağlanan ulufe, zamanın rayicine ve artan pahallılığa göre yükseltilemediğinden, Kapukulu saf askerlik vasfını kaybederek, iaşesini sağlamak zaruretiyle, ayrıca iş de tutmaya başlamıştır. Timar rejimi vilâyetlerin iktisadî ve idarî teşkilâtının temeli idiğinden, bu müessesenin yerine Kapukulluğunun geçmesiyle, halk ile devletin münasebetleri değişmiye başlamış ve Anadolu'da yukarıda saydığımız durumlar meydana çıkmıştır. Daha sonraları için bir şey söyleyemez isek de, hiç olmazsa Lâle devrine kadar şu vaziyetin mevcudiyetini kabul edebiliriz.

1559'da Bayezid'e uyan timar erbabının yarattığı tehlike karşısında Anadolu'ya yerleştirilen yasakçı postaları, III. Murad'ın bir çok teşebbüslerine rağmen, geri kaldınlamıyarak, âdeta vilâyetlerin birer âsâyîş ve nizâm organı haline gelmişlerdir. Bu hal uzun İran harplerinin ve Celâlî isyanlarının yarattıkları zorluklar altında 1623 yılına kadar devam etmiştir. II. Osman'ın katlinden sonra Abaza Mehmet Paşa'nın isyanı ve memleketin sair taraflarında, yeniçerilere karşı hasıl olan ayaklanmalardan faydalanan Altı-Bölük halkı, Anadolu'da nüfuzu yeniçerilerden kendi ellerine geçirmişler, gene ismen idareciler beyler olmakla beraber, Köprülüler devrine kadar sipahiler nüfuzlarını muhafaza etmişlerdir. Bu arada sekban Ve sarıca adında yeni bir sınıf,

³⁰ Koçubey risalesi, s. 7 ve 14.

beylerin maiyyet askerleri halinden meydana çıkmış ve gittikçe kuvvetlenerek, bölükbaşlarının ve baş bölükbaşlarının kumandasında sarıca ve sekban bölükleri, beylere ulufe mukabilinde, sefer için lüzumlu kuvveti teşkil etmişlerdir ³¹. Görülüyor ki, Kapukulluğu müessesesinin bozulması öyle kendi teşkilâtı içinde mücerred bir şekilde mutalea etmekle anlaşılır bir olay değildir ve devletin bütün diğer müesseseleriyle ilgisinin göz önünde tutulması zarurîdir.

V E S İ K A L A R

Vesika : 1

(Müh. Def.: 58 Sahife : 14)

19 Receb 993

Vilâyeti Karaman'da vâki olan kadılara hüküm ki,

Halâ vilâyeti Karaman'dan atlı ve tonlu ve yarar yoldaşlığa müsellağ ve mükemmel yarar yiğitler yazup bu defa seferi hümâyunumda asakiri mansureme serdar tayin olunan düsturu ekrem ilel âhir Vezir-i âzam Osman Paşa edamallahu teâlâ iclâlihu yanına getirüp hizmette ve yoldaşlıkta bulunmak için vilâyeti Karaman'ın aşiret beylerinden mefahir-ül-emasil-vel-akran Hindi (?) oğulları Ahmet ve Mahmut ve Ali ve Şeyhullah oğlu İbrahim ve Koca Bey ve Hoca Bey oğlu ve Kavikli oğlu İbrahim ve Derviş Mehmet ve Kadı zade İbrahim yarar ocağ erleri olmağın müşarünileyh Hidayi (Hindi ?) oğlu Ahmet yeniden yazılacak yiğitlere serdar ve Kadı zade İbrahim kâtip nasbolunup gönderilmişlerdir ; tahtı - kazanuzda vaki olan kasabalarda ve pazarlarda ve mecmaı nas olan mahallerde nida ettirip dirlikden ve ulufe ve timardan sefâlu olan atlı ve tonlu yarar müsellağ yiğitler müşarünileyhin aşiret beylerinin yanlarına varup isimlerini defter edüp serdarlarıyla seferi hümâyunuma bile gelmelerini emredüp bü-yürdüm ki . . . vardukda bu babda her birinüz bizzat mukayyet olup bu seferi hümâyunumu kasabalarda ve pazarlarda ve mecmaı nas olan yerlerde mahallerde muttasıl nida ettirüp anun gibi seferden sefalu eğer sipahi zadeler ve eğer kapum kulları oğulları ve eğer dirliksiz garip yiğitlerdür ulufe murad edenlere ulufe ve timar rica edenlerin hizmetkârlu yarar yiğitlerine iptidadan beşer bin ve yalunuz atlu yarar yiğitlere iptidadan üçer bin akçe timar verilüp her biri muradları üzere zeamet olmağıçün serdar nasbolunan müşarünileyh Hindi Oğlu yanına ce'm olup isimlerini defter ettirüp berveçhi istical müşarünileyh ile maan çıkup seferi hümâyunuma gelüp müşarünileyh Veziriazama mülaki olup vecih ve münasip gördüğü

³¹ Yukarda adı geçen makalemizde izahat vardır.

üzere hizmette ve yoldaşlıkda bulunup envai yüz aklıkları tahsil etmeğe sây ve ihtimam eyliyesiz inşallahütealâ zuhura gelen yoldaşlıkları mukabelesinde eğer mezkûr aşiret beylerine ve eğer yazup getirdikleri yarar yiğitlere melhuzlarından ziyade envai riayetler olunmak mukarrerdir ana göre her birine istimaletler verüp seferi hümâyûnuma gitmeğe rağbet eyliyesiz anun gibi yeniden yazılan gönüllü yiğitlere on adamına bir yararını bölükbaşı tayin eyleyüp yazılan neferatı muhkem zapt ettirüp eğer yazılırken memleketlerinde ve eğer yollarda seferi hümâyûnuma gelürleriken reaya ve berayadan bir ferde teaddi ve tecavüz ettirmeyüp onat veçhile zapt ve sıyanet eyliyeler şöyle ki sonradan zulüm ve teaddileri olduğu istima' olunacak olursa serdarlarından ve bölükbaşlarından talep olunup muateb olmaları mukarrerdir ona göre mukayyed olup muhkem zaptedüp kimseye teaddî ve tecavüz ettirmiyesiz.

(Bir sureti Karaman Beylerbeğisine
Bir sureti Zülkadriye Beylerbeğisine)

Vesika: 2

(Müh. 55, s. 30, Sene 992 - 993 Zilkade 992)

Erzurum beylerbeyine hüküm ki:

Mâtakaddemden zeamet ve tımar ve yeniçeri gedüğü vesair gedük yarar kullarıma ve ocak oğullarına ve ellerinde emri şerif olanlara tevcih olunagelmış iken olugelene ve emri şerifime muhalif ekâbir kullarına ve ekâbir şefaatiyle ve akça kuvvetiyle müstahak olmayanlara verildiği ve cihat dahi sulehâdan kıraate kadir müstehak olanlara verilmeyip şefaate ve akça kuvvetiyle müstehak olmayanlara verildiği istimâ olundu imdi minbadi kanunu kadim ve emri şerifime mugayir evzain suduruna rızai şerifim yoktur buyurdum ki... vardıkta bu babda bizzat mukayyet olup tahtı hükümetinde olan ümeraya ve kuzzâta vesair sahibi arz olanlara mektup ve adam gönderip tenbih ve te'kit eyliyesin ki minb'ad kanunu kadime muhalif ve emri şerifime mugayir veçhi meşruh üzere müstahaklar variken eğer zeamet ve timardır ve yeniçeri ve gayri gedüklerdir ve kale dizdarlıklarıdır Celp ve ahz sebebiyle gayri müstahaka arz etmiyeler bâdettenbih emri şerifime muhalif müstahak olmıyanlara dirlik tevcih eden hükkâm azli ebet olmak mukarrerdir ana göre dikkat ve ihtimam, eyliyeler ve zeamet ile müteferrika olanlara yüzbinden ve dergâhı muallam çavuşlarına ellibinden ziyade zeamet verilmiye rızâyı şerifim yoktur sen ki beylerbeyisin bu bapta bizzat mukayyet olup ferman olunandan ziyade emri şerifime mugayir vermekten hazer eyliyesin vesair cihat sahipleri âher müstehaka feragat etmek istedikte feragati mucibince arz

olunmalı oldukta fariğın beratın arz ile bir keseye koyup mühürleyip süddei saadetime gönderesin ki sonradan feragat etmedim deyu nizaa mecal kalmıya ve süddei saadetime gönderilen arzlar da tarih yazdırasın tarihi yazılmayan arz makbul olmaz, ona göre ihtimam eyliyesin ye Tat ve Arap ve Çepni taifesine dirlik verilmek memnu iken eyaletinizde olan kale dizdarı ve hisar erenleri Çepni ye Laz ve Sartlu ve sair dirlik verilmek memnu olanlardan almağla kale muhafazasında olmayup ekser eyyam hariç kılâğda oldukları ilâm olundu bu babda dahi mukayyet olup kanunu kadime mugayir iş olmağa rızayı şerifim yoktur vilâyeti mezbure mukaddema anların elinden fetholunup alınmış iken tekrar anlara sipariş olamak caiz değildir ve Erzurum ve sair Erzuruma tâbi olan büyücek kaleler matakaddemden kapum yeniçerilerinden ihtiyar olanlara verilegelmiş iken hâlâ hariçten bazı kimesnelere verilmek ile kalenin zaptına mukayyet olmayup yat ve yarağ ve sair levazımı kılâğ zayi olup bu hususta dahi kanunu kadim üzere dergâhı muallâm yeniçerilerinden müstahak olanlara verilen tahtı eyaletinde olan gönüllü gedikleri ve gayri ulûfeli gedikler mahlûl oldukta kanunu kadim üzere yarar ve müsella Rum yiğitlerinden müstahak olanlara arzoluna ve Çepni ve Laz ve Sartlu taifesine vesair dirlik verilmek memnu olanlara tevcih etmiyesin ve bu emri şerifimi eyaletinizde olan hükkâma ilâm edüp muhkem tenbih eyliyesin ki minba'd mazmunu hümayunu ile amel edüp ana mugayir iş etmiyeler muhalefet edenler azli eşed ile konulmayup enva'i tab ve ikab olunur ana göre mukayyet olup dakika fevt etmiyeler ve ulûfeli gediklerden elli gedük mahlul olmayınca süddei saadetime arzetmiyesin seferi ahar oldukta elli gedük mahlul olup kimlerin gediği mahlul olup ve ne sebep ile mahlul olmuştur mufassal yazup her birini defter eyleyüp mühürleyüp altı ayda bir süddei saadetime irsal eyleyesin.

(Suretleri: Şam, Halep, Bağdad, Kudüs, Trabulusşam, Diyarbekir, Budin, Tamşavar, Rum, Zülkadriye, Karaman, Anadolu)

Vesika : 3

(Müh. Def 61, s. 115 5 Muharrem 995)

(Bütün Beylerbeyliklerine)

Anadolu Beylerbeğisine hüküm ki

Bundan akdem süddei saadetimde Bölükden ve Dergâhı Muallam yeniçerilerinden ye yaya başlıktan zeamete çıkup mülâzemet üzere hayli kimesne cem olup ziyade muzahama eyledikleri ecilden düşen zeametleri memaliki mahrusemde olan beylerbeğiler tevcih etmeyup asitanei saadetime arzuleyüp süddei saadetimde mülâzemet üzere olan kullarıma tevcih olunmak fermanım olup ol babda merhum ve mağfurleh ceddin Sultan Süleyman tâbe serahu Nahcıvan'dan avdet edüp Amasya'da kışladıkda ahkâmı şerife verildiği hâlâ süddei saadetimde

mahfuz olan defatirde mestur bulunup ve bilfiil bölükden ve yayabaşılıktan ve yeniçerilerden zeamete çıkmış kimesneler ziyade kesret üzere olup süddei saadetimde muzahama etmeğin fermanı sabık mucebince yirmi bin ve yirmi binden ziyade mahlûl vaki olan zeametleri tevcih eylemeyüp süddei saadetime arzylemek emredüp buyurdun ki... vusul bulduktâ beylerbeyliğine müteallik sancaklarda yirmi bin ve yirmi binden ziyade mahlul vâki olan zeametleri minba'd sen paralamayup ve kimesneye tevcih eylemeyüp fermanı şerifim üzere süddei saadetime arzeyliyesin ki süddei saadetimde bölükten ve yayabaşılıktan ve yeniçerilikden ve gayri kullarımdan zeamet emrolunanlara tevcih olunup tedriç ile muzahamaları defoluna hususu mezbur mühimdir ihmal ve müsaheleden begayet ihtiyat üzere olasın şöyle ki emri şerifime muhalif yirmi bin ve yirmi binden yukarı bir zeamet tevcih olunup tezkiresi verile tezkiresi kabul olmayup muatep olman mukarrerdir ana göre emri şerifimin icrasında dakika fevt eylemiyesin diye emri şerif verildi.

Vesika: 4

(Müh: Def. 94, s. 143; Sene: 996.)

Kırşehir Beğine ve Kadısına hüküm:

Sabıka Halep beylerbeğisi olan Maksut ve Tebriz kadısı olan Seyit Şerefettin ve Kırşehir Naibi Ali mektup gönderip müşarünileyh Diyarbekir canibine giderken reaya ve beraya gelüp bu caniplerde otuz kırk levendat durmayup köy basup müsaf ir ve tüccar taifesinden rast geldiklerini kati ve emval ve esbablarını yağma ve talan ederler deyu şekva eylediklerinde Kırşehir Kazasına tabi Özkışı nam kariyeye varıldıkda ehli kariye otuz kırk nefer levendat obamızı basup ehlü iyalimize yapuşup esbabımızı yağma ettiler deyu feryat ettiklerinde mezburları salivermen sabah ne mekule kimesneler idiğin tafahhus edelim deyu tenbih olunup sabah oldukça etraf kariyelerden üç dört yüz kimesne yarak ve yasak ile cemolup mezburlan tutmak istediklerinde tarafeynden alaylar bağlanup azim hadiseler ve nice katli nefse bais olunmak müşahede olunmağın mezburlara adam gönderüp cenk ve cidalden feragat eylen bu ettiğiniz zulüm ve hayf nedir bize geliniz deyu cevap olundukda serdarları olan Timur bin Mehmet ve Süleyman Çavuş bin Veled gelüp vilâyeti yağma edersiz elinizde emriniz mi vardır deyu sual olundukda Bozok canibine varup suhte kırmağa Şahzade Hazretleri tarafından memuruz deyu cevap eylediklerinde emirleri talep olundukda sabıka Şahzade Hazretleri tarafından berat sureti ibraz edüp ve bu esnada vilâyet subaşı Mehmet gelüp mezburlar için Çinganeler Ovasına uğrayup vâfir adam katledüp esbablarını yağma ettiler el'an atları biledir mezburlar inkâr etmeyüp anlar bizim ile cenk

eylediler tüfenkler ve yaraklarile (bayraklar ile) alay bağlayup mezbur Timur Şahzade müteferrikası ve mezbur Süleyman Lalanın Çavuşbaşısıdır deyu cevap verdiklerinde âyânı vilâyet vâki hali arzeder deyu tazarru' eylediklerin bildirmeğın büyüdüm ki... vusul buldukda mezkur Timur ile Süleymanı ele getirüp dahi bu husus arzolunduğu olup bir veçhile fesat ve şenaatleri sabit ve zahir olur ise hapsedüp sabit olan mevadı defter edüp arzeyliyesin ve ellerinde anun gibi emir suretleri var ise bile göndereşin.

Vesika: 5

(Numarasız Müh. Def. Sene: 999 Ramazan)

Rum Beylerbeğisine ve Sivas Kadısına:

Sen ki Mîrimiransın Süddei Saadetime mektup gönderüp Eyaleti Rum'un zuama ve sipah vesair âyânı ve reayadan cem'i gafir sana gelüp nefsi Sivas ve nevahisinde sakin olan dergâhı muallâm yeniçerileri ve Bölük Halkı reayanın tapu ile mutasarrıf oldukları yerlerini cebren ellerinden alup kendüler ziraat ettirüp ve kendü yerlerin reayaya imeci tarihiyle cebren öküzlerin alup harmanların taşıyup bu sebep ile reayanın harmanları vaktiyle kalkmayup kışa kalmağla buğday ve arpaları vesair mahsulleri yağmurdan ihelâk olup zuama ve erbabı timara ve mîriye ve evkafa ve reayaya küllî noksan mürettep olup ve şehirde sakin olanların kimisi tabbah ve kimisi kasap ve hattap olup şehre gelen zahairi cebren aldıklarından gayrı narhdan ziyade muradları üzere biy' edüp ve bazıların kadimden istimal ve intifa edegeldikleri suların kendülere alıp anlara . vermeyüp ve bazı eşkıya yeniçeri ve kapum halkı suretine girüp reayaya envai teaddi ettikleri ecilden yeniçeri zaptına bir yayabaşı ve Bölük Halkına içlerinden bir ihtiyar kimesne tayin olunmak ricasına arzettüğün ecilden sen ki mirimiransın hilafı şer'i şerif kimesniye zulüm ve teaddi ettirmeyüp edenleri men' etmek emredüp buyurdum ki... vardukda bu babda onat veçhile mukayyed olup anun gibi dergâhı muallâm yeniçerilerinden ve Bölük Halkından reayaya ve gayriye vâkî olan zulüm ve teddilerinden bir defa şer'le faslolmuş olmayup üzerinden onbeş yıl mürur etmiyen hususların hasımları muvacehesinde şer'le hak üzere teftiş ve tafahhus eyleyüp üzerlerine sabit olan hukuku ba'dessübüt hükmedüp ahverdikten sonra minba'd reaya ve berayaya zulüm ve teaddi ettirmeyüp men ve def eyliyesin emri şerifime muhalefet eyliyenleri isim ve resimleri ve bölükleriyle yazup arzeyliyesin ki dirlikleri alınup haklarından geline.

Vesika: 6

(Ay. Def. 68, s. 205)

Erzurum Beylerbeğisine ve Erzurum kadısına:

Bundan akdem kasabai Erzurum Dergâhı Muallam yeniçerileriyle şehir halkının mabeynlerinde husumet olmağla şehir ehalisinden bazı hilafî şer'i şerif yeniçeri odalarını basup kapularını paralayup esvablarını yağma ve talan eyleyüp küllî teaddi eyledikleri ilâm olunmağla payei serîri âlâma ilâm olundukda şer'i şerife ve emri hümâyûnuma muğayir ol veçhile zulüm ve teaddi edenler kimlerdir yoklanup ele getirilüp dahi husema muvacehesinde ahvalleri inkân veçhile dikkat ve ihtimamla teftiş olunup yeniçeri kullarımın ne mıkdar esbabları garet ve hasaret olunmuş ise ol kadar tahsil olunup eshabma bittemam aliverdikten sonra bu fesadı edenler kaç nefer kimesne ise celbolunup arzulunmasını emredüp ve yeniçerilerin garet olunan esbablan ne mıkdar ise defter olunup ol defterin bir sureti Reisülküttabım imzasiyle mümzi size gönderilüp.. varıcak imkân veçhile mukayyed olup ve gönderilen esbab defterine nazar edüp hak üzere tafahhus edip göresin ilâm olunduğu üzere yeniçeri kullarımın odaları basılıp kapuları paralanup esbablan garet ve hasaret olunmuş ise gönderilen defter mucebince ol mıkdar esbabı kimler almış ise yerlü yerinden teftiş edüp her kimde bulunur ise bikusur teslim eyleyüp eshabına alıveresin defterde mestur olan esbabdan kimesnede asla nesne kodurmayup zuhura getürdüp sahiplerine verdiresin bu makule fesat ve şenaatlara sebep olanlar kimler ise alelesami defter edüp ele getürdüp dahi kalede salbedüp sihat üzere yazup arzedesin zikrolunan yeniçeri kullarımın esbabları hususunda imkân veçhile mukayyed olup ihmal ve tekâsülden hazer edesin sonra öZRÜN makbul olmaz ol ehli fesada olıcak ukubet size eda olunur ona göre mukayyed olasin ikdam ve ihtimam edesin deyu yazılmıştır.

Vesika: 7

Müh. Def. 69, s. 171; Sene: 1000-1001

Amasya ve Havza kadılarına hüküm:

Amasya sancakbeği Mehmet dâme izzehu ile senki havza kadısının dergâhı muallâma mektup gönderüp kasabai Havza'da subaşı olan Hasan ile Kebir nam kariye halkı mahkemeye gelüp kariyer mezbure sipahisi Kurdun Çaşnigir Yahya ile timar hususunda nizâları olup Vekilleri olan Mehmet nam yeniçeri ve İskender nam kimesneler mabeynlerinde olan niza defi için Beylerbeği tarafından İbrahim nam kimesneyi mübaşir alup birkaç yeniçeri ve bir nice kâfiri yeniçeri şekline koyup camian yirmi beş nefer atlu ile kariyelerini basup mezbur Kurdu mecruh edüp mal ve menalimizi garet ve ehlü iyal ve bakire kızlarımızı çeküp ve iki (...?) ve on altı bin akçemizi çeküp alup ve mezbur Hasan subaşıyı hapsedüp yirmi bin nakid akçesini ve bir gümüş eğerlerini alup envai zulüm ve teaddi etmekle cuma namazı kılınmayup bu kadar zulüm ve teaddi mezburan yeniçeri Mehmet ve İskender tahrikiyle olmuştur deyu tazallüm eylediklerinden gayrı nice

müslümânlar şehadet etmişlerdir deyu arzedüp bu babda Amasya Kadı naibinin mektubu ve sureti sicil dahi varit olmağla payeî şeriri âlâma arzolandukda dirlikleri alınup haklarından geline deyu fermanı⁵ alışanım sadır olup ve zikrolunan husumet Boyalıca nam kariye sakini lerinden Hudaverdi Oğlu Mehmet ve İskender Oğlu Memi ve Bali Oğlu Mehmet nâm kimesneler ile olduğu ilâm olunmağın büyürdüm ki... vusul buldükdâ zikrolunan ehli fesadı hüsnü tedbir ve tedarikle ele getirüp dâvayı hak edenler ile şer'i şerife ihzar ve hak üzere teftiş ve tafahhus edüp göresin filvaki bu makule fesat ve şenaat eyledikleri şer'le ve zahir olursa eshabı hukuka bîkusur hakların alıverdikten sonra yeniçeri taifesinden olan ağaları mektubiyle varan bölükbaşına teslim edüp vesâir muhtacı arz olanlar ile haklarında vaki olan mevadın sureti sicilleriyle yazup arzeyliyesin ve muhtacı arz olmayan ehli fesadın şer'le hakkından gelesin ki sair ehli fesada mucibi ibret ola ama hini teftişde hakkı sarihe tabi olup garaz ve taassup ile kendi halinde olanlara dahi ve celp ve ahz sebebi ile ehli fesadı himayetten hazer eyliyesin

Vesika: 8

(Müh. Def. 71, s. 327; Sene: 1001-1002)

Hacıbektaş ve Kırşehir kadılarına hüküm:

Sen ki Hacıbektaş Kadısının dergâhı muallâma mektup gönderüp tahtı kazanda bâzı celâli zuhur edüp mürettep ve müsellah yeniçeri ve sipah elli altmış atlu kariye beKariye gezüp kuruş ve at ve deve cem' edüp ve Orta Celâl nam kariyeyi basup bir yeniçeriyi ve Körpe nam zimmiyi katleylediklerinden gayri kariyei mezbure halkının cümle esbab ve erzakın garet edüp asla şer'i şerife itaatleri olmayup muhttasıl yanlarına eşkiya cem' olup fesat ve şenaatleri izdiyad bulmak üzeredir deyu dergâhı muallâm çavuşlarından kıdvetül - emasil - velakran Hasan Çavuş zidi kadrihu mübaşeretiyle zuhur eden eşkiya ele getirülüp haklarından gelinmeğe il erlerine baş ve buğ tayin olunmak lâzımdır deyu bildirdiğın ecilden buyurdumki... vusul buldukda anun gibi tahtı kazanızda eşkiya ve ehli fesadı müşarünileyh çavuşum mübaşeretiyle ve il erleri muavenetiyle hüsnü tedbir ve tedarikle ele getirüp dahi dâvayı hak edüp tayini madde edenler ile beraber edüp bir defa şer'le faslolmayup onbeş yıl mürur etmiyen hususların hak üzere teftiş edüp veçhi meşruh üzere fesat ve şenaatleri sabit ve zahir olanların ba'des-sübut erbabı hukukun hakların alıverdikten sonra kendülerin mahkemeye celbedüp üzerlerine sabit olan mevadın sureti sicilleriyle yazup arzeyliyesin muhtacı arz olmiyanların cürümlerine göre şer'le cezalârip veresin ama bu behane ile umutnen mehayif teftişine emir varid olmuştur deyu kendi hallerinde olanlara hilafi şer'i şerif dahi ve teaddiden ve ahz ve celp sebebi ile ehli fesada himayet olunmakdan hazer edüp caddei hakdan udül etmiyeşın (1001),

Vesika: 9

(Müh. Def., 72, s. 358; sene: 1002-1003)

Zülkadriye Beyine ve kadılara hüküm ki,

Ayıntap Sancakbeği Musa dame izzehu dergâhı muallâma mektup gönderüp Dürzü Hızır demekle Maruf kıtaüttarik iki yüz nefer hırsız sekbanlara baş ve buğ olup alay bayrağı kaldırıp ayıntap kadılığında vaki, olan kurrâ, halkının emval ve tavarların temellük ve ğaret edüp nefsi Ayıntap'a gelüp Mustafa Paşa Hanına konup bezazistan halkının vesair ehli hırefin esbabların yağma ve talan edüp nefsi kaleyi tüfeğe tutup nice hisar erenlerini mecruh eylediklerinden gayri şehir halkından on nefer kimesneyi tüfenk ile urup katledüp envai fesat etmek ile adam gönderilüp şer'i şerife davet olundukda itaati şer'etmeyüp isyan ve tuğyan üzere olmağla aleti harp ve tüfenk ile evi üzerine gelüp tüfenge tutup muhkem cenk edüp başları olan Dürzü Hızır ve çavuşları Otlı Ali ve Murat ve Trabluslu Mehmet ve Ayaşlı Mehmet nam sekbanlar ele getirilüp şer'le üzerlerine on nefer kimesne katlettikleri sabit ve zahir olup bu ana gelince ettikleri fesat ve şenatlerin nihayeti olmayup izaleleri lâzımdır deyu eğer bir kaç gün dahi haklarından gelinmiye fesat ve şenatleri günden güne izdiyad bulup vilâyeti ateşe urup yağma ve talan etmeleri mukarrerdir deyu ayanı vilâyet tazallüm etmekle ele getirilmek için âyânı vilâyet ile zikrolunan hanın üzerine varıldıkda hanın kapusun kapayup han içinden nice kimesneleri tüfenk ile urup helak edüp bir gün ve bir gice cenk olup bir kaç adamları mecruh ve biri katlonunup gice oldukda hanın divarların içinden yarup firar edüp Celâfi olmaları mukarrerdir minba'd sekban tairesi tüfenk götürmeyüp bu makule eşkıya ele getirilüp haklarından gelinmek babında emri şerifim ricasına arzyledüğü ecilden bu makule eşkıyanın yoldaşları dahi her kande ise dergâhı muallam çavuşlarından kıdvetül - emasilvelakran Hızır Çavuş mübaşeretiyile ele getirilüp dahi veçhi meşruh üzere fesad ve şenatleri sabit ve zahir oldukdan sonra salb ve siyaset olunup at ve esbabları ve yarakları ve tüfenkleri mîri için zapt ettirilmek emredüp büyürdüm ki... vardukda bu babda her biriniz mukayyad olup haklarından gelinen mezburûn eşkıyanın yoldaşların dahi müşarünileyh çavuşum mübaşeretiyile ele getirüp haklarından gelinmek ve at ve yarak ve esbab ve tüfenkleri mirî için zaptettirilmekte ihtimam eyleyesin.